

הרב אליעזר כ"צמאן

מכון ישרון

משפחת הג"ר חיים מוואלאזין ותנועת החסידות

ביצד נהפך נכדו ממתנגד לחסיד

כידוע הניח אחריו הגאון ר' חיים מוואלאזין שני בנים - הגאונים ר' יצחק ור' יוסף זצ"ל. הגרי"ץ התפרסם ביותר - ירש מקומו בוואלאזין ונודע בשם ר' איצילע וואלאזינער. חוץ מגדלותו בתורה הי' גם חכם ומנהיג מדיני ועסק הרבה בצרכי הכלל. השאיר אחריו שני חבורים שנדפסו [ע"י תלמידיו ומשפחתו] זמן רב אחרי פטירתו - "מילי דאבות" על פרקי אבות, "ופה קדוש" על התורה, (מלבד הגהותיו בנפש החיים).

בנו השני, היה "הרב הגדול הצדיק מוהר"ר יוסף משערשאב" ¹ זצ"ל. הג"ר משה שמואל שפירא זצ"ל מחבר "תולדות רבינו חיים מוואלאזין" כותב על הג"ר יוסף - "מדברי ימיו אין אנו יודעים כלום. רק זאת כי נשא בת עשיר אחד בשערשאב, ויקבל סכום גדול נדוניא, תרי"ג

1 כך מכנהו הגאון ר' דובער מקארעליץ זצ"ל אבי הגאון ר' מרדכי גימפל יפה זצ"ל אב"ד ראזאנאי בסוף ההעתק של מכתבו המפורסם של הגר"ח מוואלאזין הדרכה בדרכי הלמוד שנדפס בספר מקורות לתולדות החנוך בישראל כרך ד' (סי קמ"ב עמ' קס"ט) ת"א תש"ב, ע"י ר' שמחה אסף. הוא כותב, "הקטע הזה העתיק בשבילי רש"ח קוק מכ"ק של הג"ר דובער הנ"ל".

מכתב יקר זה נדפס אח"כ בכמה מקומות: ראשית בספרו של ר' שאול חנא קוק הנ"ל, עיונים ומחקרים ח"ב, ירושלים תשכ"ג עמ' 360. ובאיזה הוספות ושינויים בספר הצדיק ר' יוסף זונדל מסלנט ורבותיו עמ' קט"ז. ומשם, בסוף כמה מדפוסים ספר נפש החיים, ובספר עמלה של תורה בני ברק תשמ"ב עמ' צ"ד (בלי מקור), ובחוברת דרשת מהר"ח ירושלים תשכ"א, ובספר כל הכתוב לחיים ובקונטרס דרשת רבינו חיים מוואלאזין זלה"ה... ועוד כתבים לזכר הרבנית הצדקנית מרת רחל אוערבאך ע"ה, ירושלים תשנ"א עמ' 41-42.

בנוסף שנדפס בספר הצרי"ז מסלאנט מתחיל המכתב "אל נכדי שיחי' דין הניין לי וחדאי נפשי מפלפולך ...", אולם בהעתק הנ"ל העיד הג"ר דובער ששלח המכתב לבנו הג"ר יוסף משערשאב. ואם נשלח לנכדו, אין אנו יודעים לאיזה נכד - להרב שמחה או לאחיו הרב אליהו כדלהלן. הג"ר דובער ובנו הג"ר מרדכי גימפל היו מקורבים למשפחת הג"ר יוסף, ע"י ההוספה של הג"ר מרדכי גימפל בהודעה "להשיב לב בנים אל אבותם" מהרב שלמה זלמן בן הרב שמחה שנדפס להלן.

[ואין ראי' ממש"כ הגר"ח "ולחמותך ולנות ביתך תחלוק כבוד כראוי", שמשמע שמקבל המכתב הי' כבר נשוי, כי נכדו הג"ר אליהו נולד בערך בשנת תק"ן שהי' הי' כבן מ' בשנת תק"ץ כמובא להלן].

מענין שבמהדורה החדשה של ספר מקורות לתולדות החנוך בישראל הנ"ל, בעריכת שמואל גליק (י"ל ע"י ביהמ"ל תשס"ב) חלק א' עמ' 701 הערה 830 כותב "אצל אסף נכתב בשיבוש דברי חיים!" וכוונתו שהלא ספרו של הגר"ח נקרא נפש החיים, אולם באמת אין כאן שיבוש כלל, ברור" שהכותרת "דברי חיים" היא העתק מכ"י הג"ר דובער קארעליץ, שמכתב זה הוא מדברי הג"ר חיים מוואלאזין, ואין זה שם של ספר, ולחננס כתב העורך החדש (שכדרך כלל עשה עבודה יפה) שיש כאן שיבוש.

<http://www.otzar.org> הודפס מאתר אוצר החכמה

דינרים, אשר לפי מצב הימים ההם היה רב מאד. הוא נפטר ... צעיר לימים. חיבורים לא השאיר אחריו זולת הקדמה קטנה לנפש החיים ... ² "והידוש א' במס' יבמות שנדפס שם.

אחיו הגר"ר יצחק מתארו "דברי כבוד אחי רב חביבי הרב המופלג וחרף ירא ה' ומפורסם כבוד שם תפארתו מ' יוסף שי' ". קודם חידושו כותב הגר"ר יוסף 'והואיל ואתינא לבית אולפנא של כבוד מר אבא הגאון נ"ע, בשעתא דעסיק בבי מדרשא במס' יבמות באתי בדבר שנתחדש'.

כמו כן ידוע מכתב ההדרכה שכתב הגר"ח לבנו ר' יוסף³ בו "מזרז למזורז ללמוד בזריזות וחשק גדול, כי מה שלומדים בעצלות כל היום יכולים בזריזות בכמה שעות"

בספר אבי הישיבות (ירושלים תשנ"א) מקצר עוד יותר, וכותב⁴ "אשר תולדותיו וקורותיו עלומים מאתנו", ואינו מזכיר אפילו סיפור התרי"ג דינרים.

ר' דוב הימן ז"ל⁵ התענין וחקר אודות ר' יוסף וז"ל:

"שאלתי כמה ממשפחת סולובייצק וגם הרבה מומחים בהיסטוריה ובתולדות משפחות, חוקרים ות"ח מליטא שלמדו בוואלאזין מלפני מאה שנה, ולא קיבלתי שום מידע - עד שנפגשתי עם המנוח ר' משה צינוביץ, מי שהיה מלא וגדוש ידיעות על ליטא, רבניה, חכמיה, ותולדות משפחותיה המיוחסות, והוא פתר לי את חידת העלמות שמו של ר' יוסף הג"ל. ר' יוסף זה שבימיו היה ידוע בשם ר' יוסף (רבינוביץ) משערשוואו נתפס לחסידות⁶, ונעשה חסידו של הרבי מלעכאוויץ, ובכך אבד זכרו, אולי ביודעים, ע"י משפחתו, מפני שנלכד..."

על אמיתות שמועה זו נדון להלן. ונוכיח שלא בנו של הגר"ח מוואלאזין הגר"ר יוסף משערשאב, נתפס לחסידות, אלא נכדו של הגר"ח [בנו של הגר"ר יוסף] אליהו משערשאב זצ"ל.

אולם העיר לי ידידי הרב דוב בעריש וועבער שליט"א שכולם העלימו עיניהם מנין ונכד מפורסם של הגר"ר יוסף זצ"ל מבן אחר. והוא הגאון המפורסם ר' יחיאל מיכל זאב הורוויץ זצ"ל בעל ספר גדולי ציון, מו"צ בירושלים, המפורסם בכנוי של חיבה בין יקירי ירושלים בשם "ר' מיכל דיין" שאשתו מרת חנה רבקה היתה בתו של הרה"ג ר' יוסף הלוי "חתן הרה"ג ר' שמחה ז"ל בהרה"ג ר' יוסף ז"ל בהגאון מרן מהר"ח מוואלאזין".⁷

2 ווילנא תרס"ט, תר"ע ומהדורא ג' (הוצאת נכדי המחבר) ג. י. תש"ס עמ' 56.

3 או לפי נוסח אחר לנכדו, עיין לעיל הערה 1.

4 עמ' 37.

5 בספר מסה על אליהו צבי הלוי סולובייצק, האיש וכתביו ירושלים תשנ"ה (נדפס רק בחמישים עותקים) עמ' 157, תודתי נתונה בזה לידידי הרב פראפ. שניאור ליימן שהעירני בזה.

6 והנה עכשיו י"ל ספר חדש נאחז בסבך (ירושלים תשס"ו) מחוקר חסידות מובהק דוד אסף (קרונה), וגם הוא "נאחז בסבך" בענין זה, ראה במבוא שם (עמ' 24 הערה 15).

7 גידולי ציון מהדורה מכון ירושלים. תשנ"ב בפתח דבר עמ' 14 הערה 5 (ומובא מגידולי ציון ח"א).

<http://www.otzar.org> הודפס מאתר אוצר החכמה

הרי שלא אבד זכרו של הג"ר יוסף משערשאו זצ"ל. אולם באמת מצאתי שמו של ר' שמחה בנו של ר' יוסף במקום אחר. בשנת תקצ"ט יצא לאור ספר שביל הישר ביאור על הרי"ף מהג"ר שאול שישקעס זצ"ל מוילנא. בין הפרענומערנטן שנתנו מעות קדימה על הספר מעיר שערשארב נזכר "ר' שמחה נכד הגאון מוואלאזין" (והוא השני אחר הרב).

כנראה כמה שנים אח"כ עזב את שערשארב והתיישב בעיר סעמייאטיץ. אשתו הלכה לירושלים, שם מתה בחורף תרכ"ט. ר' שמחה בעצמו הי' באמשטרדם בשנת תר"ז (אולי בדרכו לארץ ישראל), ושם אבדו עקבותיו. עשרים ושנים שנה אח"כ ביום ה' ניסן תרכ"ט פרסם בנו (בעתון המגיד) מודעה עגומה קורעת לב:⁸

להשיב לב בנים (לא) [אל] אבותם

אבי הרב ר' שמחה נפתלי (בהרב ר' יוסף ראבינאוויטץ משערשאו בן הגאון מאור הגולה מ' חיים זצ"ל מוואלאזין) עזב נהוהו ביתו וזרעו בעיר סאמייאטיץ מפני ההכרח בשנת תר"ז ובאותה שנה היה באמשטרדם והרב הצדיק ר' הירש לעהרין ז"ל, כן (הבדלו לחיים) הרב הצדיק ר' עקיבא לעהרין נ"י קרבוהו, ומאז לא אדע מקומו איה. אף כי חקרתי ודרשתי הרבה ע"פ מכתבים ומדי אזכורה דלפה נפשי מתוגה לדעת העוד אבי חי השלום לו. ובחורף הלז כאשר באכל אם קודר שחותי כי מתה עלי אמי בירושלים עה"ק, כבדה ידי על אנחתי ביותר על ידיעת הורי ואמו"ר שי'. אבקשהו (כן) [מן] כל מי שידעו או ראהו ייטיב חסדו ולרחמני ולהוריעני ע"י על[ני] המגיד אשר בכל הארץ יצא קום ולהם תהיה צדקה להחיות נפשי העלובה ונכאה.

שלמה זלמן בהרב רש"נ ה"נ

מילידי ק"ק שערשאו.

דברי ידידי הרב ר"ש זלמן בהרב רש"נ שי' א"צ חיזוק והמצוה רבה מאד, כי ממש בכל עת זכרו באביו שי' תשתוחח עליו נפשו ובאתי רק לקיים החתי' והענין כפי גדרי כבודו במגידו הנושא נס האמת והשלום ובעה"ח ג' י"ד שבט תרכ"ט לפ"ק פ"ק ראזינאי.

מרדכי גימפל בהרב הג' מו"ה דוב זללה"ה חופ"ק הנ"ל.

והנה כל המומחים הנ"ל חיפשו מידע רק ממשפחות ואנשי וואלאזין, ולא בירדו כלל אצל אנשי שערשארב, ולכן נתקלו בחומה בצורה. ואפילו המנוח ר' משה צינוביץ ז"ל [ידיד בית אבא אאמו"ר הג"ר אשר כ"צמאן זצ"ל שהי' להם קשר הדוק במשך השנים] שאב ידיעותיו בענין זה כנראה מפי השמועה. אולם מוסרי שמועה זו טעו בדור אחד, והחליפו האב עם הבן.

8 מובא ג"כ בספר הנ"ל (הערה 5) של ר' דוב הימן, עמ' 158-159, ע"ש שנתעורר לזה על ידי ר"י מונרשיין.

הנה כאשר נחפש במקורות חסידיים - בספרים שנתחברו משני אחים גדולים בתורה וביראה. גם הם ילידי שערשאב - אולי נעמוד על סוד הדבר ונגלה הלוט אודות בני משפחת הגר"ר יוסף משערשאב זצ"ל.

בשערשאב גרה משפחה חסידית מבני העליה מגדולי מיוחסי כהונה, שהיה להם כתב יחוס כהונתם עד ימי הבית השני. האב, הרה"צ ר' יצחק אייזיק כ"ץ⁹ זצ"ל הי' תלמיד החוזה מלובלין זצ"ל והגה"צ ר' משה משערשאב זצוק"ל¹⁰ ממפיצי תורת החסידות בליטא (תלמיד הגה"ק ר' מרדכי מנעסכין זצוק"ל). הגה"צ ר' משה משערשאב נפטר ל' תשרי תקפ"ז, וגר בשערשאב בזמן ר' יוסף בן הגר"ח. עכ"ז כפי הנראה להלן לא הושפע הגר"ר יוסף מדרך החסידות, ונשאר מתנגד כפי מסורת אבותיו הגאון ר' חיים זצ"ל.

רק בדור השני, נתוודעו בני הגר"ר יוסף (בן הגאון ר' חיים מוואלאזין) לבני הרה"צ ר' יצחק אייזיק כ"ץ זצ"ל. ומעשה שהיה כך היה: בנו הבכור של הרה"צ ר' יצחק אייזיק כ"ץ, הגאון החסיד ר' ישראל שלמה זלמן אהרן הכהן (שלימים נתמנה להיות השו"ב דק"ק שערשאב) נולד בשנת תקע"ע, ובנו השני - הגאון ר' צבי ארי' נולד בשנת תקע"ג. שני האחים נתפרסמו

⁹ הי' מכונה "כהן גדול". שם המשפחה היתה "אלכסנדראווסקי", כך חתם עצמו נכדו ר' מרדכי סנדר בשער ספר אהל יצחק השלם עם ספר תקוני שלמה וספר המזכיר, מאביו הגר"ר ישראל שלמה זלמן הכהן זצ"ל שו"ב דק"ק שערשאב, ווארשא, תער"ב. וכאשר הסביר המחבר בסוף הקדמתו "כן הוא כנוי יחוס משפחתנו משפחת הכהנים אשר אנו מבני בניהם כאשר שמעתי מפי אאמ"ו זללה"ה ומפי אבי אבי הרב מוה' יעקב זללה"ה שהי' מכונה בשם כהן גדול אשר היה בידו כתב יחוס הכהונה עד אלכסנדר הראשון שקראו על שם אלכסנדר מוקדן כל הכהנים שנולדו בשנה זו שבא לירושלים בימי שמעון הצדיק ששימש בכהונה גדולה בבית שני (קרוב לערד ב' מאות שנה קודם נס חנוכה) וכדאיתא ביומא ריש פרק ד' ובשלשלת הקבלה ובס' קדמות היהודים ליוסף בן גוריון הכהן וכיוסיופון הוא בפרק חמישי ובצמח דוד ח"א סי' תמ"ח. ונשרף אצלו בק"ק אורלי, וכתבו את שמם בכינוי אלכסנדראווסקי לזכרון לבניהם אחריהם לכהונת עולם".

אולם לא כל בני משפחה זו חתמו שמם אלכסנדראווסקי, כי בספר שערי יצחק מהגר"ר יצחק אייזיק הכהן כתב נכדו הנ"ל "תשואת חן ורב ברכה לאחי הנגיד המפואר מומחה לרבים ... מו"ה יעקב יוסף הכהן נ"י גרינוואלד אשר עזר לי מהונו ...". נראה שמאיוזה סיבה שינה שמו לגרינוואלד. ואע"פ שבספר תהלוכת המים מבנו הצעיר הגר"ר צבי ארי', ווארשא תרכ"ב כתב ג"כ בסוף הקדמתו "זוקני הרב החסיד מו"ה יעקב זללה"ה הי' נקרא בשם ר' יעקב כהן גדול. כי היה לו אגרת יחוס מאלכסנדר כהן גדול אשר הי' בימי בית שני ע"כ נקרא משפחתנו אליקסנדראווסקי" אולם בנו הגר"ר יעקב יהודא חתם עצמו "כהנא" בספר ושב הכהן ווארשא, תרל"ט. וכן מכנהו ש"ב הגר"ר שמואל זנוויל קלפפיש מו"צ דווארשא, בהסכמתו משנת תרל"ג.

¹⁰ בנו במכתב בסוף ספר שערי יצחק (דף נ"ה) מביא שראה הכרוז שהכריזו בכמה קהילות בליטא נגד "תלמידי הה"מ ז"ל והנלוים עמהן ... כאשר ראיתי הכרוז הלז שהכריזו גם פה בהסכמת הרבנים דפה ועשו יסורים גדולים להרב החסיד הקדוש מו"ה משה ז"ל מפה ולהנלוים אליו (ואחר זמן איזה שנים נתחרטו מזה וביטלו דבריהם הנ"ל והלכו לביתו לקבל פניו במועדים וביקשו מחילה מאתו כידוע לרבים מזקני עירנו. וגם שמעתי מהרב ר' יעקב כהן נ"י שהוא ראה מכתב כתב יד עצמו של הגאון הצדיק ר' ליב אבד"ק בריסק שביקש מראשי קהל דפה שאל יצערו את הרב ר"מ כי זה משה האיש וכו' ויתר הלשוז אינני זוכר".

<http://www.otzar.org> הודפס מאתר אוצר החכמה

כעילויים גדולים בעלי כשרונות נפלאים ומדות טובות, והלכו מחיל אל חיל בדרך אבותיהם במזוג תורת הנגלה והנסתר יחד עם דרך החסידות. ברבות הימים נתפרסמו בשער בת רבים בכל ארץ ליטא וגם מחוץ למדינה כגאונים וצדיקים בעלי מדרגות נעלות. שניהם חיברו ספרים חשובים, ותהילתם היתה בפי גדולי הדור באותה תקופה. בענוותנותם, צדקתם, ומומחיותם בכמה מקצועות מיוחדים ביחוד בענינים הנוגעים הלכה ולמעשה [עי' לקמן בנספח].

והנה בימי חורפם כשהיה האח הצעיר מוה"ר צבי ארי' עלם כבן שבע עשרה, ונודע שמו בין הלומדים כמעין המתגבר "בחריפות ובקיאות להפליא נתקנאו בו לומדי גדולי הדור ... להטותו מדרך אבותיו ומלמוד הקבלה. ואז יצא אחיו הגדול שהי' כבן עשרים שנה לנקום נקמת דבר אמת ודרך הקודש ... וכתב אליו מכתב באריכות ... בשם אגרת החיים"¹¹, בו הוא מחזק אחיו לילך בדרכי אבותיו בלמוד חכמת הקבלה, ובנוסף התפלה ובענין תפילין דר"ת וכו'.

אח"כ בעבור נ"ה שנה בשנת תרמ"ד כשהי' הג"ר ישראל שלמה זלמן בבית בנו הרב מרדכי סנדר, שמע "בשם למדן אחד שדיבר על צדיק עתק דברי מרמות וכוז...". ובמכתב ארוך לבנו¹² מגין ומסביר דברי הגה"ק ר' לוי יצחק מברדיטשוב זצ"ל, ומציין לספרו אגרת החיים "שכתבתי בימי עלומי לאחי הרב מו"ה צבי ארי' כשהייתי אז בערך עשרים שנה".

הוא ממשיך לכתוב באריכות אודות המחלוקת בין החסידים והמתנגדים "שנתוודע שבחנם רדפו אותן כי היה ע"י עדי שקר ע"י קנאה ... (כאשר כבר היה לעולמים על הרמב"ם ז"ל ודעמי' ... ועל האר"י ז"ל ... ועם הגאון ר' משה חיים לוצאטו ז"ל כידוע) בטלו גזירתם ... וכבר אבדו שנאתם וקנאתם ..."

בתוך דבריו כתב:

שידוע שהגאון מהר"ח מוואלאזין ז"ל גדול התלמידים של הגר"א זלה"ה התחתן עם נכדו המופלג מו"ה אליעזר בן בנו של הרב מו"ה יוסף ז"ל מפה¹³ (המובא בריש ספר נפש החיים) עם בת החסיד ר' צבי הירש ז"ל מסעמיאטיש בן הגאון החסיד מו"ה עוזיאל מייזליש בעהמ"ח ספר כרם שלמה על ביצה תלמידו של הרב המגיד מו"ה דוב בער. וזה איזה שנים שכלתו של ר"ח הלכה לעולמה וסיפרה כמה פעמים שהושלש הנדוניא שנתן לה אביה תחת יד הגאון מהר"ח הנ"ל חותנה הזקן קודם חתונתה עם בעלה מו"ה ר"א הנ"ל.

11 לשון הקדמת המוציא לאור ספר אגרת החיים והוא חלק שני מספר שערי יצחק, ווארשא תרס"ח. מו"ל ספר זה וגם ערך ספרי המחבר הי' "הדרשן המופלג" (כן כנויו בפי הג"ר משה נחום ירושלמסקי אב"ד קיעלץ בעמ"ח מנחת משה וכו') מו"ה מרדכי יוסף ראזענפעלד מווארשא.

12 נדפס בסוף ספר שערי יצחק לאביו הג"ר יצחק אייזיק ווארשא תרנ"ח. (דף נ"ו) וע"ש בהסכמות.

13 צ"ב אם הכוונה לנין הגר"ח, בן להר"ר שמחה נפתלי או להר"ר שלמה אליהו, אף שלפי סדר זמנים קשה להולמו, או הכוונה לבן נוסף של הר"ר יוסף בן הגר"ח שהיה נקרא בשם אליעזר, או אולי צ"ל אליהו והוא עצמו הר"ר אליהו הנזכר להלן שנהפך לחסיד והמדפיס פענח בטעות אל"י לאליעזר (ספר הג"ל נדפס בשיבושי דפוס מרובים).

בהמשך הוא מביא הספור הנוגע לעניינינו אודות הגר"ר אליהו בן הגר"ר יוסף, נכד הגר"ח מוואלאזין, איך בא לחברת החסידים על ידו:

ואעידה לי עדים נאמנים כאשר ידוע לזקני עירנו שנתועדתי אז¹⁴ עם הרב החרף ובקי בש"ס ופוסקים וי"א גדול מו"ה אלי' ז"ל בן הרב וכו' מו"ה יוסף בהגאון מהר"ח ז"ל מוואלאזין (עפ"י מעשה הג"ה שמצאתי בכ"י בגליון היו"ד שלו בט"ז ולא הוטב בעיני והשיב שאינו כתב ידו). והיה מתמיד גדול ולא דיבר דברי חול אפילו בחול כ"א בלה"ק מלבד בעת לימודו עם תלמידיו המופלגים בחנם בבהמ"ד שלו, ואגב שאלתי אותו מה שהיה קשה לי במקום שעסק במ"א ה' פסח ולא מצא מענה להשיב לי, ואמרתי לו מה שנלענ"ד להשיב בזה והוטב בעיניו, ושאל אותי מה זה שאינני מכיר את מעל' אחר שאני רואה שיש לו יד להבין בתורה לפרש דבר הקשה וכי לא אתרמי לו מקום שקשה לפרש או אולי גם לי קשה דבר לפרש בלימודי וטובים השנים מן הא' להתיישב] בדבר. והשבתי לו כי אנכי בן חסיד ונכד חסיד ומעל' בן מתנגד ונכד מתנגד וגם שאני רך בשנים נגד כבודו (כי היה אז בערך בן ארבעים), ולא הרהבתי עוז לבוא לפניו להציע מה שאינני מבין באיזה דבר והשיב לי כי אין זה דרך טוב כי תורה אחת לכולנו ולא הביישן למד.

ושוב ראיתי מונח על השולחן איזה ספר¹⁵ ופתחתיו ושאלתיו מי לומד בספר זה ואמר שהוא מעיין בו לעתים ידועים. ושאלתי אותו לפרש לי מה שקשה לי להבינו בריש הספר ואמר שגם לו קשה הדבר להבינו אולי יש למעל' לפרש בזה אשמע, והשבתי שדברים כאלו אין יכולים לדבר בפני רבים אולי יש לו חדר מיוחד ונדבר מזה. ולקח אותי לביתו הסמוך לבהמ"ד אל חדר התבודדות שלו בעליה והיו שם ספרים הרבה ודברתי עמו כשעה ושתיים באיזה ענינים בתורה ודברי כבושין.

ומענין לענין התחיל להקשות על מנהגי החסידות ותורתם ותירצתי אותם עפ"י עיון בספרים שאצלי והוטב בעיניו. וביקש מאתי שאבוא לשם גם למחר על איזה שעה לדבר עמו בענינים כאלו. וכן עשיתי למחר וליומא אחרא כבקשתו עד שנתדבק בי באהבת אמת וזה היה בערך ב' שבועות קודם הפסח. ובליל פסח בא לבהמ"ד שלנו לומר הלל אחר תפלת ערבית בציבור כמנהגנו בנעימה ובדביקות בדחילו ורחימו. וגם ביום המחר בא עוד לשורר זמר ידיד נפש ומזמורי החג בחברת אנ"ש כמנהגנו ואחז בכל מנהגי החסידים ובשינוי נוסח התפלה בסידור הרב שקנה מאתי. ונתן לי יאשר כח גדול ואמר שהחיותו ממש בדברים אשר היה נעלם מאתו עד כה.

יש שיתעקש ויאמר, שאף שברור שהיה בן להגר"ר יוסף בשם ר' שמחה כפי הנדפס בספר שביל הישר, או שמחה נפתלי¹⁶ כפי הנדפס בהמודעה בעתון המגיד ע"י בנו ר' שלמה זלמן

14 ר"ל בתקופת כתיבת מכתב "אגרת החיים" הנזכר לפני זה, בשנת תק"צ.

15 נראה מתוך הסיפור שהספר הנזכר היה על דרך הסוד.

16 גם הגרי"ץ מוואלאזין הי' לו בן בשם שמחה נפתלי הערץ, ונפטר בילדותו כבן שמונה שנים בשנת תקפ"ד, כנזכר בהקדמה לספר נפש החיים.

ומאושר ע"י הג"ר מרדכי גימפל יפה אב"ד ראזינאי, והיה זקנו של הג"ר מיכל דיין, אבל מי יאמר שהי' לו בן אחר בשם אליהו, שאין לנו שום מקור אחר לזה רק הנדפס בספרו של חסיד (יהי' חשוב מאד אבל נוגע בדבר) שרצה לעשות שלום בין חסידים והמתנגדים?

ואף שדברים כאלו אין להם שחר, שהרי הדברים נכתבו במכתב פרטי מאב לבנו ולא ע"מ להדפיסם בספר (הספר נדפס בשנת תרנ"ח והמכתב נכתב בשנת תרמ"ד). ועוד, הלא כותב המכתב הי' נודע כאיש "צדיק" "מצוין ביראה", "אחד המיוחד אשר רוח המקום ורוח הבריות נוחה הימנו מגודל תומתו ויראת חטאו" - אלו רק מקצת שבחיו שכתבו גדולי ישראל בהסכמות על ספריו. וגם בנו הרב מרדכי סענדר הי' ת"ח ובר אוריין כפי הנראה מהגהותיו ותשובותיו בסוף ספר אהל יצחק השלם, עם תיקוני שלמה שהדפיס בזקנותו. והגאונים המסכימים כתבו גם עליו שהוא "גברא יקרא" "מופלג בתורה ויראה, בקי ושנון ממלא מקום אבותיו בתורה ויראה". [עי' הסכמות הג"ר מתת' אב"ד בוטען ושערשאב בעמ"ח שו"ת מתת יד, הג"ר חיים סאלאוויציק אב"ד בריסק, הג"ר שלמה זלמן סענדר כהנא שפירא אב"ד מאלטש, הג"ר בן ציון מבילסק ועוד].

ובפרט שבעל המכתב כותב הרבה פרטים ושמות, ובודאי דבריו אמתיים ולא שמועה בעלמא פורחת באוויר. ומענינים הם דברי הגר"ח סאלאוויציק בהסכמתו על חבור זה "שערי יצחק" שבו נדפס מכתב הנ"ל: "והחיבור בעצמו יעיד כי הנהו מלא ברכה לקרב הלכבות לטוב". ואע"פ שכוונתו לעיקר החיבור, אולי ראה גם המכתב הנ"ל בסוף הספר.

אולם בע"ה אינה הי' לידי כתב יד שמראה בעליל שאכן היה להגאון ר' יוסף בן הגר"ח זצ"ל עוד בן בשם אליהו. והוא - בטופס ספר סמיכות חכמים על מס' ברכות מהגר"ר נפתלי כ"ץ אב"ד דפוזנא, פרנקפורט א"מ תס"ד-ס"ו, שהיה שייך לכבוד "הרב המופלג החרף ובקי הנגיד וקצין המפון[רסם] לשם ולתפארת, כבוד שמו תפארתו, מוהר"ר יוסף ... משערשאב בהרב הגאון מאור הגולה החסיד המפוי' בכל קצווי ארץ המנוח מוהר"ר חיים זצוקללה"ה מוואלוזין, דברי הכותב בחפזון בנו שמחה [ה]ערץ".¹⁷

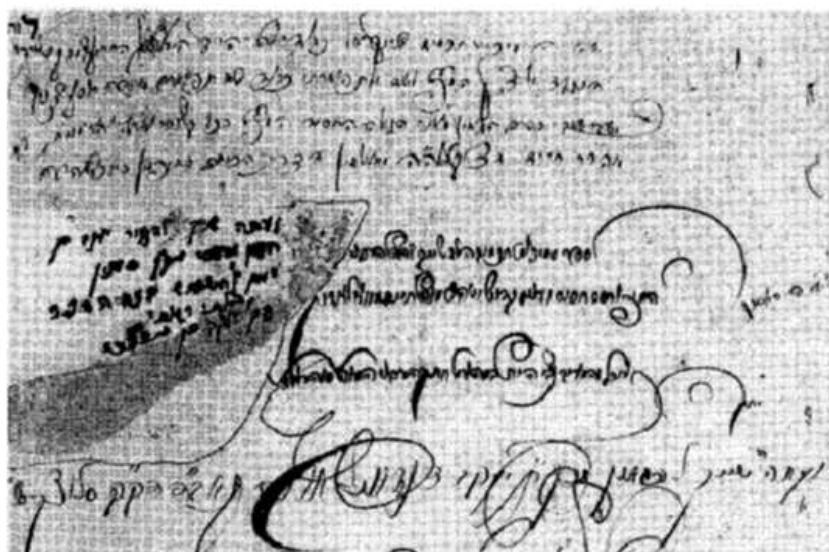
תחת כיתוב זה יש ג' שורות בכתב אחר "הספר סמיכת חכמים הלז שייך לה"ה הרבני ... המפורסם חסיד ועניו קדוש וטהור מו"ה חיים מוואלאזין ... הכותב והמעיד צבי הירש במוהר"י חתן הרבני המופל' מוהרא"ל".¹⁸

אחר המילה "הרבני" בשורה הראשונה נקלף ונדבק נייר דומה מאותה תקופה ובה כתוב בכתב יד כנראה מזמן מאוחר "ועתה שייך להצעיר יעקב בן ... מרדכי מק"ק ... ואין להשתמש בזה הספר בלתי רשותי ..."

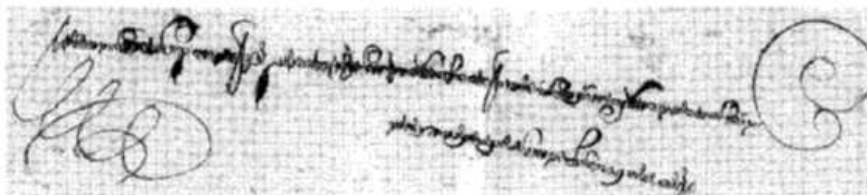
¹⁷ בכתב יד המקורי כתוב רק הי' אחת, וכנראה הוא חתימת בנו שמחה נפתלי, שהיה שמו המלא שמחה נפתלי הערץ, כי הכינוי "הערץ" בא תמיד על שם נפתלי (וכשם בן דודו הילד שמחה נפתלי הערץ בן הגר"ץ מוואלאזין).

¹⁸ אחר זה כתוב פעמיים: ועתה שייך להגאון מרן ר' יעקב דוד וילאווסקי אב"ד דק"ק סלוצק יצ"ו [הוא הרידב"ז מסלוצק - צפת].

הבעלים העכשוי של הספר¹⁹ אמר לי שהוא קנה זאת ממי שנחשד לשבח מקחו, ושלכן יש חשש סילוף על ידי הדבקת הנייר אצל שם הגר"ח מוואלאזין [עיין הצילום בנספח], ובפרט שלדעתו תואר "הרבני" לא מתאים על הגר"ח זצ"ל.

דפדפתי בהספר ומצאתי עוד דף תחוב בתוך הספר שלא הרגישו בו, ובו כתוב באותו כתב: "שייך לה"ה הרבני האברך המופלג מפורסם חו"צ מו"ה שלמה אליהו בן כבוד הרב המופלג' החריף מו"ה יוסף בן כבוד הגאון צדיק ועניו חסיד וקדוש וטהור מו"ה חיים מוואלאזין. אף על פי שעשיתי נגד דברי חו"ל אך מחמת שיש אנשים אנשי מזימה כשרואים ..." וברור שבסגנון דומה היה כתוב גם בדף הראשון תחת הנייר הדבוק.

נמצא שהספר הי' אכן שייך לב' דורות של משפחת הגר"ח מוואלאזין אמנם לא להגר"ח ובנו הגר"ח יוסף אלא להגר"ח יוסף בן הגר"ח ואח"כ לבנו הרב שלמה אליהו²⁰. [כפי הנראה היה קרוי בפי הבריות רק בשם אחד - אליהו כמו שקראו לאחיו רק שמחה (בשמות הפרעמנוראנטין הנ"ל וביחוס הגר"ח מיכל דיין) ובאמת היו לו ב' שמות שמחה נפתלי כמש"כ במודעה הנ"ל].

נמצא ברור שהי' ב' בנים להגר"ח יוסף בן הגר"ח מוואלאזין הרב שמחה נפתלי, והרב [שלמה] אליהו זצ"ל.

19 ידידי איש הספר ואיש חמורות אשר רוח בו, מוהר"ר חיים סטפנסקי שליט"א.

20 גם שם זה דומה לשם בן דודו הרב ר' אליהו שלמה זלמן בן היחיד שנשאר להגר"ח מוואלאזין.

נספח

עוד פרטים אודות הג"ר צבי ארי' זצ"ל

מחבר ספר תהלוכות המים וספר תהלוכות היבשה

מדי דברי אודות הני תרי צנתרי דדהבא האחים הנ"ל, ראיתי שראוי להרחיב קצת ולהוסיף פרטים מעניינים אודות האח הצעיר הג"ר צבי ארי' הנ"ל.

כאמור לעיל, הרגישו גדולי הלומדים בעיר שערשאב שהבחור הצעיר צבי ארי' הכהן מלא ברכת ה' בחריפות ובקיאאות. ובעיקר בהתמדתו הנדירה, שעסק בתורה בשקידה, בעיון רב ועמוק ובע"ה יתעביר לאילנא וברבא - גדול בתורה ויראה, ויורד לעומקה של הלכה.

ואכן אחר שהתחתן נעשה לרב בישראל. אולם למרות כשרונותיו המצוינים וגדלו בתורה ויר"ש, לא זכה לכהן פאר בעיר גדולה כראוי לאדם גדול בשיעור קומתו, רק חנה "בעיר מצער ... קטנה שבקטנות" - נעמראב הסמוך לק"ק בריסק דליטא על נהר בוג.

כמובן, פרנסתו לא היתה מצויה והקומץ לא השביע את הארי. הוא נאלץ להיות "נע ונד ... ומטולטל טילטולא דגברא ... לבקש טרף עוללי וטפי ..." וביחוד כשקרהו האסון הנורא בשנת תר"ד [כשהי' בן ל"א], כאשר עבר על פני הנהר בוג בלילה נפל במים במקום אשר נשבר הקרת. "והי' ה' בעזרי ... ונצלתי אל היבשה, ותעיתי כליל שלג ורוח סערה ... " עד שבא סוף סוף לעיר מושב. אולם מחמת הקור, קפאו רגליו והוכרחו ל"ע לקצוץ שתי רגליו עפ"י פקודת הרופאים כדי להציל חייו. אז אמר לעצמו לקיים דברי חז"ל (שבת ל"ג) כשנעשה נס לאדם יתקן צרכי רבים, וכן מבואר במג"א סי' רי"ח. וכיון שהנס נעשה אצל הנהר והמים חיבר ספר בשם תהלוכות המים, ובו ג' מאות ותשע "הלכות ודינים הנצרכים להולכי המים בימינו ובנהרות יורדי אניות הן בספינות והן על העצים הערוכות על המים" כמנין "שט על פני המים". וביקש מאחב"י לקנות הספר "כדי שלא אצטרך להיות נע ונד לבקש טרף בתי כי העיר אשר אנכי מתגורר בקרבה ... אין הקומץ משביע את האר"י וצב"י השבור ..." הוא מבקש מהנדבנים לחזק ידים רפות וברכים כושלות.

מחוסר אמצעים לא הודפס הספר עד שנת תרכ"ב באיחור של י"ח שנה. אח"כ חיבר ספר "תהלוכות היבשה" ובו רכ"ד הלכות כמנין "דרך".

על שער ספריו כתב: "מחודש מאיתי קצוץ שתי רגלים ..." לפי מיעוט ידיעתי ספרים אלו הם היחידים שהוכרו על השער שהמחבר הי' קצוץ שתי רגלים²¹.

21 באמת בזמנינו י"ל עוד ספר שהמחבר הי' ב' רגליו קטועים והוא ספר זכר יעקב מאת הגאון המופלא בקי בכל חדרי תורה ר' יעקב לוי זצ"ל, בני ברק תשל"ד. אמנם ידיעה זו כתובה שם בהסכמות ובהקדמה, ולא נזכרת בשער. מחבר ספר זה היה ג"כ איש פלא "שקיפל במוחו כל מכמני התורה והחכמה ... גאונותו ובקיאותו מעמידים אותו בשורה ראשונה של בעלי תריסין בדור - והוא עצמו מצטנע בקרן זוית ...", מתוך דברי ההקדמה והסכמת הג"ר שמואל וואזנר שליט"א.

עוד כתב המחבר סיבה מענינת מדוע דווקא כתושב עיר נעמראב, יש לו צורך נפשי להדפיס ספר בעניני הלכה, וז"ל:

גרסינן ביבמות דף צ"ו ע"ב א"ר יהודה אמר רב מאי דכתיב בגורו באהלך עולמים וכי אפשר לאדם לגור בשני עולמים אלא אמר רור לפני הקב"ה רבש"ע יהי רצון שיאמרו דבר שמועה מפיו בעוה"ז כדי שיהיו שפתותיו דוכבות בקבר כדר' יוחנן כו'. ודבר שמועה היינו הלכה. ואני כאשר אני מתגורר בעיר קטנה נעמראב. אשר התקנה שלא לעמוד שום ציון על הקברים (ולפי השמועה הוא מגזירת ת"ח שנקברו שם צדיקים שלא היו מכירים אותם. וכדי שלא יהי' להם לחרפה אין עושים שום מצבה) ומי יודע פן המנהג הזה הוא לקיים דברי חז"ל בירושלמי שמביא בתוס' עירובין דף מ"ג ד"ה וגשרים אמר רשב"ג אין עושים נפשות לצדיקים שדבריהם המה זכרונם ונפשות הם ציון ע"ש".

במשך נסיעותיו על כסא גלגלים לצורך פרנסתו הכיר גדולי הרבנים בדורו וקיבל הסכמות נלהבות על ספריו. לדוגמא - הג"ר אלעזר משה הלוי הורוויץ אב"ד פינסק כותב עליו בין

שערי הספרים "תהלוכות המים" "תהלוכות היבשה"
<http://www.otzar.org> הודפס מאתר אוצר החכמה

השאר שהוא "מפולפל בפלפול של אמת ... וישר בעיני מאד כי נמצאו בו דברים רבים טובים וישרים ... הלכה למעשה". ביחוד הרבה בשבתו הג"ר בן ציון שטרנפעלד אב"ד שערשאב ואח"כ בילסק (מחבר ספר שו"ת שערי ציון) וגם הוסיף כמה עמודים של הערות והגהות על ספר תהלוכות היבשה.

מבקש לעשות שלום בין חסידים ומתנגדים

כיון שהג"ר צבי ארי' הי' כהן מיוחס מזרעא דאהרן אוהב שלום ורודף שלום, למד זכות הרבה פעמים בחבוריו הן על מנהגי החסידים והן על מנהגי המתנגדים - בעניני זמן תפילה, נוסח אשכנז וספרד, קבלת פני צדיק וכו'.

וז"ל בסוף ספר תהלוכת היבשה:

"וכמה גדול כח המחלוקת שאשי פולין אומרים על אנשי מדינות ליטא שאין בהם ירא ד' באמת וכן להיפך, ואני כאשר יסרני אלהים בנע ונד תהי' בארץ והייתי במדינות ליטא וגם בפולין והנה יש בהם צדיקים יראים ושלמים ואלו ואלו דברי אלהים חיים. ואי"ה אאריך במקום אחר לתרץ כמה מנהגים אשר הם במחלוקת זו מזו לברר אשר שניהם המה רצויים. ואף שידעתי גם ידעתי שיאמרו המה וגם המה מי בקש זאת מידך ויאמרו דרך חוכא וטלולא שאני איש חגר ופסח ופוסח על שתי הסעיפים. אבל באמת אף שאהי' רצוי לרוב אחי ולא לכל אחי כי יפרשו ממני מקצת חברי וידברו סרה עלי אבל אני דורש טוב לעמי ודובר שלום לכל זרעו ישראלים צדיקים פן כולי האי ואולי יכנסו דברי אלה בלב מבקש אמת להשקיט השנאה שהיא בלב".

הדיבוק מסטאלאוויץ

במשך גסיעותיו הרבות שמע כמה פעמים דברים נוראים שעל ידו נשתמרו לדורות. כוונתי ביחוד ל"מעשה הנוראה" אודות הדיבוק מכפר הסמוך לק"ק סטלאוויץ (עיר קטנה סמוכה לק"ק נאווארדאק) שנדפס בשם זה ע"י אחיו הג"ר ישראל שלמה זלמן (שתי פעמים - ווארשא תרס"ח ותרע"א). אחיו כתב בשער הספר "אחי הרב צבי ארי' ז"ל בעמ"ח תהלוכת המים ותהלוכת היבשה העיד לפני שראה אותה כתוב כן ביד הרב דסטאלאוויץ ... ושמע מפיו ומפי כמה אנשים ... שהיו שמה בשעת המעשה המבואר פה ..."

מעשה זה הובא ג"כ בקיצור בספר מגן וצינה מאת הג"ר יצחק אייזק חבר, יאהניסבורג, תרט"ו (דף ל"ה ע"א). הח' גדלי' נגאל הדפיסו שוב במלואו בספרו סיפורי דיבוק בספרות ישראל, (ירושלים תשמ"ג ותשנ"ד עמ' 146). הוא מוסיף ש"נראה כי ש. אנסקי לקח מלוא חפניים מן הקונטרס מעשה נוראה בשעה שכתב מחזהו הנודע "הדיבוק צווישן צווי וועלטו".

<http://www.otzar.org> הודפס מאתר אוצר החכמה

בנו הג"ר יעקב יהודא בעל מחבר ספר ושב הכהן

נוסף לצרות גופו ונפשו שהיה צריך חיזוק גדול לברכים כושלות, מתה עליו אשתו בדמי ימיה, כאשר כתב בבקשה שנדפסה אחר ההסכמות בספרו תהלוכות המים שיסייעו אותו לגדל "בני הקטנים היתומים מאמם". אולם הקב"ה לא יעזוב חסידיו ולמרות מצבו האיום זכה לבנות בית עוד הפעם וזכה לדורות ישרים ומבורכים, כמ"ש בסוף ספרו השני תהלוכות היבשה - "יהי רצון שאזכה אני ואשתי לגדל את ילדי הקטנים ולראות מהם בנים ובני בנים עוסקים בתורה ובמצות". ואח"כ מזכיר בניו הגדולים "יתן ה' לי ולכל ב"ב ... בני וכלתי, לבתי ולחתני ולנכדי חיים ארוכים וכל טוב אמן". הרי שהיו לו בנים קטנים וגם נכדים.

בהסכמת הג"ר ברוך מרדכי ליבשיץ אב"ד וואלקאוויסק (בעהמ"ח שו"ת ברית יעקב) מזכיר לטוב בנו הגדול של המחבר "הרב החרף החסיד מו"ה יעקב יודיל עם זוי"ח [זוגתו] ויוצאי חלציון שיחי' זכה לגדל את בניו הנעימים לכל טוב ...".

ברכתו של בעל ברית יעקב נתקיימה, והרה"ג ר' יעקב יהודא זכה לדורות מבורכים של רבנים וגדולי תורה עד היום הזה - ה"ה משפחות הרבנים נושאי נכדותיו הרה"ג יצחק דוב שולביץ אב"ד קומרוב, אסטרובר, והרה"ג ר' חיים מרדכי ברונרוט אב"ד טשכנוב ואח"כ

שער ספר "ושב הכהן"

שער ספר "מעשה נוראה"

<http://www.otzar.org> הודפס מאתר אוצר החכמה

בת"א, (מחבר ספר אוצר החיים, סתירת זקנים ועוד). חתנו של הרב ברונרוט הי' הרה"ג חיים רבינוביץ (מחבר ספר דעת סופרים על נ"ך [א"ה: ראה עליו לקמן עמ' תתקי-תתקכ]).

בידיעה זו ע"ד בנו הג"ר יעקב יהודא נפתרה חידה ביבליוגרפית אודות מחבר ספר ושב הכהן, ווארשא תרל"ט. בשער הספר כתוב:

אשר הכינו וגם חקרו בקט שכלי הצעיר עבד לתלמידי חכמים ולהוגים בתורה ה' ויראתו. מגזע כהנים. מהרי"י בה"ג מהרצב"א זצוק"ל כהנא בעהמ"ח ספר תה"מ ועוד חיבורים...

כפי הנראה, ברוב ענוותנותו רצה המחבר רק לגלות טפח ולכסות טפחיים. ולא גילה שמו המלא. גם בהסכמות נמצאו אותם ראשי תיבות, בלי שם עיר מגוריו של המחבר, רק בתוך ההקדמה רמז שמו "יעקב יהודא" אבל בלי עוד פרטים מי היו אבותיו וכו'.

עתה ברור שפיענוח הראשי תיבות הוא - מהרב יעקב יהודא בן הגאון מה"ו צבי ארי' כהנא בעמ"ח ספר תהלוכת המים.

כנראה מספרו הי' הג"ר יעקב יהודא גדול בתורה בנגלה ובנסתר. נכדו הרב דוד בן ציון שולביץ [שהו"ל מחדש ספר תהלוכת היבשה בירושלים בשנת תש"ל והוסיף קצת ידיעות אודות תולדות המשפחה] סיפר שהוא נשא בת משפחה חשובה ליטאית מתנגדית מהעיר מיר. וגם אתו קרה כעין אותו מעשה שקרה עם אביו בשערשאב. אנשי העיר ובתוכם גם חלק מבני משפחת אשתו התמרמרו עליו משום שהתנהג בדרך החסידות, ביחוד כיון שהי' גדול בתורה לא מצא הדבר חן בעיניהם. הם תבעו אותו לדין תורה אצל הרב דמיר (לא כתב לפני איזה רב ובאיזה תקופה הי' ד"ת זה). הרב פסק שאמנם האברך דבוק בחסידות אך אינו מסוכן. עכ"ז חש שצריך הוא לעזוב העיר. הוא עבר לפולין ושמם ברבנות בכמה עיירות ביניהן קאסוב וגוברבה (נקרא ג"כ קוברבה, והיא סמוכה לאסטראלענקא).

אביו הדפיס פלפול אחד הנוגע להלכה "מבני הרב המאוה"ג מו"ה יעקב יודיל שליט"א אב"ד דק"ק קאסוב יצ"ו יע"א מענין ברירה להולכי דרכים ע"פ חריפות ובקיאאות" (סימן קכ"ה בספר תהלוכת היבשה).

את גדלו בתורה אפשר לראות מזה שחיבר ספרו ושב הכהן לתרץ כל קושיות בעלי התוס' שהניחו בתימה במשך כחודש ימים! "מט"ו בשבט עד כ' אדר שטתי בים התלמוד בכל המקומות שהניח התוס' בתימא... את אשר עלה ברעיוני ... בחודש ימים חקקתי בספר להיות לזכרון... ולפעמים גם בקרטלותא דעניא משכחת מרגניתא טבא ורק לעורר המעיין וישמע חכם ויוסיף לקח". הג"ר יעקב יהודא האריך ימים ובשנת תרע"ב שלח הסכמה לש"ב הרב מרדכי סענדר אלעקסאדראווסקי (כאמור לעיל הוא עצמו שינה שמו לכהנא) ש"ב מתארו "הרב הגאון המפורסם מזקני הדור, סיני ועוקר הרים, וותיק וחסיד..."

יהי זכרם ברוך - וימליצו טוב בעדינו

<http://www.otzar.org> הודפס מאתר אוצר החכמה